

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2023 – Volume 32, Issue 4, pp. 118–132
<http://doi.org/10.18352/jsi.800>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences
Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

ResearchCollective, HOGENT. E-mail: tijs.vansteenbergh@hogent.be

Jessica De Maeyer is orthopedagoog en coördinator van
het onderzoekscentrum EQUALITY//ResearchCollective,
HOGENT. E-mail: jessica.demaeyer@hogent.be

Tijs van Steenberghe is sociaal werker en wetenschappelijk
medewerker van het onderzoekscentrum EQUALITY//

Correspondence to: Tijs van Steenberghe

E-mail: tijs.vansteenbergh@hogent.be

Category: Research

ARTS-BASED ONDERZOEK EN SOCIALE RECHTVAARDIGHEID

TIJS VAN
STEENBERGHE,
JESSICA DE MAEYER

ARTS-BASED RESEARCH AND SOCIAL JUSTICE

SAMENVATTING

Het onderzoekscollectief EQUALITY//ResearchCollective van HOGENT benadert arts-based onderzoek als een manier om bij te dragen aan participatieve kennis- en praktijkontwikkeling, met een focus op individuele en sociale verandering. In dit artikel onderzoeken we aan de hand van verschillende photovoice projecten hoe arts-based onderzoek betekenisvol kan bijdragen aan sociale verandering en rechtvaardigheid. Daarbij hebben we aandacht voor deelnemers als co-onderzoekers, (on)gelijke machtsrelaties en het verbinden van sociaal en artistiek werken.

TREFWOORDEN

Arts-based onderzoek, photovoice, sociale rechtvaardigheid, sociale verandering

ABSTRACT

The EQUALITY//ResearchCollective of HOGENT, University of Applied Sciences and Arts in Flandres, approaches arts-based research as a way to contribute to participatory knowledge and practice development with a focus on individual and social change. In this article we examine by means of various photovoice projects how arts-based research can contribute to social change and justice. We focus on participants as co-researchers, (un)equal power relations and connecting social and artistic work.

KEYWORDS

Arts-based research, photovoice, social justice, social change

INLEIDING

Als onderzoekers zijn we ingebed in het onderzoekscollectief EQUALITY//ResearchCollective, HOGENT. Binnen dit collectief zijn mensenrechten en kwaliteit van leven de richtinggevende handelingskaders in het streven naar sociale rechtvaardigheid in de praktijk, het onderwijs, de ruimere samenleving, als ook binnen ons eigen onderzoek. Het is vanuit dit streven, dat we arts-based onderzoek omarmen als een waardevolle benadering om aan kennis- en praktijkontwikkeling te doen.

Met deze manier van werken groeiden echter heel wat vragen, zowel over ons eigen handelen als over de impact van ons werk op de mensen met wie we samenwerken. Centraal in deze zoektocht staat de vraag hoe arts-based onderzoek betekenisvol bijdraagt aan sociale verandering en rechtvaardigheid.

ARTS-BASED ONDERZOEK IN HET SOCIALE DOMEIN

In ons onderzoek streven we ernaar om ervaringskennis en de doorleefde ervaringen van mensen zelf, volwaardig in wisselwerking te brengen met professionele en wetenschappelijke kennis. Arts-based onderzoek vertrekt fundamenteel vanuit het dagelijkse leven van mensen en kan leiden tot een diepere reflectie op en rijkere expressie van deze doorleefde ervaringen (Liebenberg, 2018). Het centraal stellen van 'lived experience' versterkt en verbreedt zowel het zien, erkennen als waarderen ervan (Van Wolvelaer et al., 2022).

ARTS-BASED ONDERZOEK EN SOCIALE RECHTVAARDIGHEID

Mensen in een maatschappelijk kwetsbare leefsituatie worden vaak als 'tweederangsburgers' benaderd, waarbij een gelijkwaardige dialoog ontbreekt (Brown, 2012). Via arts-based onderzoek willen we als collectief assumpties en (verborgen) machtsposities binnen systemen en het professioneel handelen bloot leggen, kritisch bevragen én transformeren. Deze onderzoeksbenadering verbreedt het begrip van hoe wetenschappelijk bewijs wordt gecreëerd en wie in de positie staat om het te creëren (Boydell et al., 2012).

Specifiek voor emancipatorisch en kritisch onderzoek wordt gesteld dat: "Arts-based onderzoek wordt gebruikt voor pedagogische doeleinden en publieke kwesties, bijvoorbeeld om ongelijkheid en sociale en epistemische onrechtvaardigheid tegen te gaan" (Visse et al., 2019, p.1).

Zo kan arts-based onderzoek niet enkel ruimte scheppen om stemmen 'in de marge' te gaan opzoeken, maar het kan juist ook een platform creëren om die stemmen hoorbaar te maken (Verschelden et al., 2019). Art-based onderzoek is een betekenisvolle manier van onderzoek in het sociale domein, het streeft sociale inclusie, rechtvaardigheid en verandering na, zowel op het persoonlijke als maatschappelijke niveau.

In dat licht pleiten we ervoor om niet meer te spreken over 'het geven van een stem'. Want die stemmen *zijn* er, maar worden niet altijd gehoord of ontvangen. Misschien moeten we onszelf eerder oren geven en gaan luisteren op die plekken waar de stemmen vertoeven.

We delen hier graag een schrijven van Thierry, een deelnemer van het project *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld*.

*Ik heb zoveel te zeggen
Over dingen die ik zomaar niet kan uitleggen
Stilte beheerst mij
Gevoelens passeren aan mijn zij
Klanken van de bergen
Diepe dalen zijn me aan het uitmergelen
Dwalend maar toch niet helemaal verloren
Bij elke harde strijd word ik weer herboren
Alles wat ik heb meegemaakt
Meestal in mijn eentje gehaast
Zal ik nog genoeg herinneringen hebben*

*Om alles te kunnen vertellen
Alles herbeleven en keer op keer te zweven
Het wordt eens tijd
Voor een beetje tederheid
Mogen mijn verhalen en gedichten
Ieder zijn hemel weer wat meer verlichten*

Photovoice en de zoektocht naar sociale verandering

De centrale vraagstelling van dit artikel is: Wat leren we vanuit onze eigen ervaringen over de mogelijkheden om sociale verandering aan de hand van arts-based onderzoek in de praktijk te brengen? De focus ligt op het kritisch verdiepen van centrale kwesties met het oog op sociale verandering, gebaseerd op verschillende photovoice projecten (Van Steenberghe et al., 2021; Vervliet et al., 2017). Het werk van Wang en Burris (1997) over photovoice had hierin een centrale plaats. De vaststelling dat bepaalde groepen, plaatsen en/of verhalen nooit gezien of gehoord worden in een samenleving (Cabassa et al., 2013; Mizock et al., 2014) en dat net deze mensen geen deel zijn van (wetenschappelijke) kennisontwikkeling (Vervliet et al., 2017), inspireerde ons om op zoek te gaan naar andere manieren van onderzoek. Photovoice vertrekt vanuit het aangaan van een relatie met mensen en hun nabije omgeving. Er wordt ingezet op dialoog en fotografie om de krachten, bezorgdheden en maatschappelijk ervaren uitdagingen door de ogen van mensen zelf zichtbaar te maken. De verkregen kennis dient relevant te zijn voor en terug te vloeien naar de gemeenschap zelf en het ruimere beleid (Wang & Burris, 1997). Daarnaast kan photovoice individueel versterkend zijn en bijdragen aan identiteitsontwikkeling van mensen (Van Steenberghe et al., 2021) en ruimtes creëren voor de-stigmatisering (Gibson, 2018).

ONDERZOEKER WORDEN IN ONTMOETING

Sociaal werker ontmoet fotograaf

Ergens rond het ijkpunt van mijn meerderjarigheid verscheen er een digitale camera in ons gezin (Tijs Van Steenberghe). Een klein compact ding dat meteen deel werd van het verkennen van het leven. De vele jaren autodidactische avonturen en speelplezier deden bij mij een liefde voor de kunst ontluiken. Het fotograferen als het verdwijnen in een moment, een voor even tijdloze cocon die enkel gaat om jezelf en wat zich afspeelt voor je ogen. De uitnodiging van het medium om jezelf uit te drukken, maar ook jezelf zichtbaar te maken naar anderen.

Kort na de start van mijn werk als onderzoeker, begon ik met de deeltijdse opleiding 'Fotokunst'. Daar ontmoette de sociaal werker de fotograaf. Een project kreeg vorm toen ik verhuisde naar de Bloemekenswijk in Gent, een wijk die vaak omschreven wordt als arm, dichtbevolkt, jong en divers. Tijdens mijn eerste rondzwervingen in de wijk, ontdekte ik een gebied ergens tussen de naden van de bewoonde wereld. Ik ging op wandel en voor mij verscheen een desolaat gebied. Braakliggend en onbestemd – net rakend aan de achtertuinen van de bewoonde wereld. Ik struinde langs onverharde paden en daar rezen tralies. Het forensisch psychiatrisch centrum van Gent.

Ik werd getroffen door de desolaatheid, de isolatie. Is dit hoe we als samenleving omgaan met afwijkend gedrag? Ergens verborgen in een ongrijpbaar achterland? Een project werd geboren en ik maakte herhaaldelijk tochten in de omgeving, om te grijpen wat raakt. Mijn wandelingen breidden uit, naar het domein van psychiatrisch centrum Dr. Guislain in Gent en het Penitentiair Landbouw Centrum van Ruiselede. Altijd in de schemering of nacht en altijd met flits.

Na verloop van tijd begon me iets te dagen. Hier loop ik dan, alleen – een buitenstaander die naar binnen kijkt. Een vreemdeling die op de grens loopt en net die grens probeert te problematiseren. Er klopt iets niet. Hoe kan je een verhaal vertellen over een plek, zonder de mensen die de plek tot leven brengen?

Het is een vraag die retrospectief betekenis krijgt vanuit de standpuntheorie (e.g. Collins, 1990; Harding, 1992; Smith, 1990). Daar wordt gesteld dat de levens waar uitsluiting volop speelt, een beter startpunt zijn om fundamentele vragen te stellen over de sociale orde, dan het (te vaak) ongenaakbare centrum. Of met andere woorden: als (artistiek) onderzoek vertrekt vanuit bevoorrechte maatschappelijke posities, hoe slagen we er als onderzoekers dan in om die ongelijkwaardigheid te doorbreken en zelf te bewegen naar de 'marge'?

Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld

Voor mij (Jessica De Maeyer), als onderzoeker met een orthopedagogische achtergrond, dient onderzoek steeds te vertrekken vanuit de leefwereld van mensen, de plekken die er voor hen toe doen, de zaken die ervoor zorgen dat zij zich erkend voelen in hun mens-zijn en die betekenis geven aan hun bestaan. Ik vind het een voorrecht als je deel mag uitmaken van deze leefwereld, voorzichtig mag binnenkomen, samen stukjes van deze leefwereld kan verkennen of zelfs nieuwe deeltjes kan binnenbrengen. Dit telkens vanuit een nieuwsgierigheid en openheid, met ruimte voor verbazing, niet-weten, kwetsbaarheid en onzekerheid.

Het is vanuit dit streven, dat een team onderzoekers, met inbegrip van een vrijwillig fotograaf (een ander dan Tijs), in 2014 van start ging met het photovoice project *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld* (zie Vervliet et al., 2017). Het team werd deel van de dagelijkse werking van Villa Voortman, een laagdrempelig ontmoetingshuis voor mensen met een psychische kwetsbaarheid en bijkomende middelenafhankelijkheid. Villa Voortman creëert een veilige experimenteerruimte in Gent waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, en waar gastvrijheid, empowerment en warmte hoog in het vaandel staan. Voor veel bezoekers is dit de enige plek die ze als 'thuis' bestempelen. Binnen deze plek is er veel aandacht voor de creativiteit en krachten van de bezoekers en het was dan ook een uitgelezen biotoop om aan de hand van fotografie samen met een aantal van de bezoekers dieper in te gaan op de vraag op welke manier zij kijken naar burgerschap, hun positie in de samenleving en de rol die kwetsbaarheid daarin speelt.

Gedurende een aantal maanden maakten bezoekers beelden rond thema's die voor hen met burgerschap en hun positie in de samenleving verbonden waren. Ze ontvingen technische en artistieke ondersteuning van de fotograaf bij het maken en selecteren van beelden. Nadien besprak het team samen met de deelnemers het beeldmateriaal. Het gesprek richtte zich op het met elkaar ontdekken van gemeenschappelijkheden, verschillen en centrale discussies op basis van het beeldmateriaal. Aanvullend organiseerden de onderzoekers individuele gesprekken met de deelnemers om diepgaander zicht te krijgen op de verhalen, bijhorende beelden en de context waar deze deel van uitmaakten.

Dit proces resulteerde in een fotoboek (De Maeyer & Reynaert, 2015) en een reizende tentoonstelling, die langs culturele centra, scholen en welzijnsorganisaties in Vlaanderen trok. Zo lieten we mensen kennis maken met het begrip 'inclusief burgerschap' door de ogen van personen in 'maatschappelijk kwetsbare leefsituaties'. Maar de reizende tentoonstelling stelde meteen ook een aantal vragen op scherp op het moment dat de deelnemers van Villa Voortman één voor één afhaakten. Het oorspronkelijk doel was om in een samenwerking van onderzoekers en deelnemers de verspreiding van de tentoonstelling op ons te nemen. Maar vrij snel werd de organisatie van deze reizende tentoonstelling exclusief gedragen door leden van het onderzoeksteam, samen met de fotograaf. Dit inzicht confronteerde het onderzoeksteam met de eigen machtspositie in een onderzoeksproces (Foster, 2012). Het idee van samenwerking ontstond vanuit het onderzoeksteam waarbij er onvoldoende werd stilgestaan bij de vragen: wie participeert eigenlijk wanneer, waartoe en waarom?

Recovery pathways

De auteurs van dit artikel kwamen op elkaars pad vanuit een gedeelde liefde voor rechtvaardigheid, arts-based en praktijkgericht onderzoek. In 2019 startten we ons eerste gemeenschappelijk project. Recovery Pathways is een photovoice project dat zich richt op het doorgronden van individueel en maatschappelijk herstel van vrouwen met een geschiedenis van drugsgebruik. In een eerste fase verkenden we literatuur om een gedeelde visie op herstel, herstelkapitaal en verslaving te ontwikkelen. Herstelkapitaal is een centraal concept in het debat over herstel van verslaving. Het verwijst naar herstelkapitaal op persoonlijk (bijvoorbeeld gezondheid, financiële mogelijkheden of opleiding), sociaal (bijvoorbeeld vrienden, familie of andere sociale relaties) en maatschappelijk vlak (bijvoorbeeld hulpverlening, beleid of culturele normen). Het centrale idee is dat mensen, die toegang hebben tot herstelkapitaal, een grotere kans hebben om herstel te initiëren en vol te houden.

In de recente literatuur over vrouwelijke druggebruikers (Schamp et al., 2021; Wincup, 2016) vonden we echter weinig inzicht in hun leven en herstelervaringen en in de wisselwerking tussen geslacht, herstel en herstelkapitaal (Gueta & Addad, 2015; Neale et al., 2018). Het is net op dit punt dat de samenwerking met acht vrouwelijke deelnemers vorm kreeg. Zij namen foto's in hun dagelijks leven over thema's die we samen kozen. Op basis van deze foto's gingen we in gesprek om diepgaand te begrijpen hoe diverse vormen van herstelkapitaal elkaar beïnvloeden, dynamisch zijn in de tijd en zowel negatieve als positieve gevolgen kunnen hebben. Moederschap kan bijvoorbeeld een bron van sociaal kapitaal zijn (Gueta & Addad, 2015) en bijdragen aan een positieve identiteitsverandering (Gunn & Samuels, 2020). Tegelijk zijn moeders met een geschiedenis van drugsgebruik vatbaar voor stigmatisering vanwege de mythe van 'goed moederschap' (Gunn & Samuels, 2020), waarbij maatschappelijk herstelkapitaal een negatieve invloed uitoefent.

Voor diepgaander inzicht in het volledige onderzoeksproces en de resultaten ervan, verwijzen we naar Van Steenberghe et al. (2021). Wij kwamen uit bij een resultaat dat ons deed glimlachen: een fotoboek, een website, een expositie en een academisch artikel. Het is net bij de 'betekenis' van dat eindresultaat dat we even willen stilstaan. Wij stelden elkaar de vraag: heeft dit project geleid tot de verandering die we voor ogen hadden? Het doel van het project was om bij te dragen aan de-stigmatisering en een meer genuanceerde beeldvorming over vrouwen met een geschiedenis van drugsgebruik. Maar als onderzoekers bleven we onzeker of we dit doel bereikt hadden. Vanaf welk moment spreken we dan over sociale verandering?

Verandering merkten we wel in de volgende momenten: op de opening van de tentoonstelling stonden de deelnemers als fotografen centraal. De onderzoeker (Tijs) functioneerde als gastheer, waarbij de inhoud exclusief van de fotografen zelf kwam. Verschillende deelnemers van toen nemen zelfs nu nog steeds een actieve rol op zich in het onderzoekscentrum. Ze geven lessen, nemen deel aan debatten, en geven input aan en zijn betrokken bij het vormgeven van nieuwe onderzoeksprojecten.

Maar na afloop van *Recovery Pathways*, werden we als onderzoekers wederom geconfronteerd met onze eigen machtspositie. Wij, de auteurs van dit artikel, kregen een uitnodiging van de trekkers van Gender-ARP, een internationaal onderzoek gericht op vrouwen en middelengebruik, om ons project te komen presenteren in Parijs. In een quasi vanzelfsprekende reflex, bekeken we wie van ons twee kon gaan. Een buitenstaander stelde echter de vraag of één van de deelnemers ook meekwam. Dit was een pijnlijk moment waarop we werden herinnerd aan onze privileges. Deze vaststelling leidde tot volgende beslissing op niveau van het onderzoekscentrum: het engagement en de ervaringen van de deelnemers zijn een fundamenteel deel van de inhoud van het project, het is dan ook niet meer dan rechtvaardig dat een deelnemer/fotograaf samen met een onderzoeker naar Parijs gaat om het project te presenteren.

Bovenstaande situatie versterkte bij beide onderzoekers de ontwikkeling van een reflex om telkens opnieuw stil te staan bij de vraag: wie heeft uiteindelijk baat bij het onderzoek? Leavy (2017) formuleert dit als een principe van wederkerigheid, waarbij het onderzoek zowel de onderzoekers als de deelnemers ten goede komt. Die reflex trachten we door te trekken in het volledige onderzoekscentrum. Via onder andere de aanstelling van ervaringsdeskundigen werden ervaringskennis en doorleefde ervaringen expliciet deel van de dagelijkse werking.

UITDAGINGEN IN HET DOEN VAN ARTS-BASED ONDERZOEK

Deelnemers als co-onderzoekers

Het werken met arts-based methoden kan bijdragen aan het realiseren van een (gedeelde) verantwoordelijkheid in wat deelnemers zelf belangrijk vinden in het maken en delen van hun verhalen (Johnson & Kendrick, 2016; Lenette et al., 2015). Het omarmen van wederkerigheid in het gebruiken van artistieke methoden en het delen van verantwoordelijkheid in kennisconstructie, maken dat deelnemers auteur en regisseur kunnen worden van hun eigen verhalen (Alexandra, 2008; Darwin & Norton, 2014).

Zo kozen we in het project *Recovery Pathways* ervoor om het theoretisch kader rond herstelkapitaal als onderwerp van discussie in te brengen in de groepssessies met de deelnemers, om op die manier gedeelde kennisconstructie en analyse mogelijk te maken. Als onderzoekscollectief streven we naar een paradigmaverandering, waar het niet langer gaat om het leren óver cliënten en gemeenschappen, maar om het samen leren met mensen om met elkaar ervaringen te begrijpen en betekenis te geven. Schneider (2012) stelt scherp dat het ter harte nemen van participatief onderzoek, kan bijdragen aan gezondheidsgelijkheid, burgerschap en sociale rechtvaardigheid.

Tegelijk dienen we ook kritisch te kijken naar hoe projecten ontstaan en wie daar vanuit welke agenda mee kan bepalen wat onderzocht 'moet' worden. Hier ligt een belangrijke verantwoordelijkheid voor onderzoeksteams om blijvend de vraag te stellen wiens agenda bediend wordt. Het dwingt ons als onderzoekers tot een blijvend legitimeren welke maatschappelijke noden en vraagstukken worden geagendeerd. Een belangrijk vraagstuk zien we hier weggelegd: hoe verhoudt ons eigen onderzoekscollectief zich tot die instituten, praktijken en gemeenschappen, waar ervaringen van onrechtvaardigheid het licht en de schaduw zien?

In het project *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld* kozen we zeer bewust om het project vorm te geven in een laagdrempelig ontmoetingscentrum voor mensen met zeer complexe ondersteuningsnoden, die vaak door de mazen van het net vallen. Door als collectief eerder te vertrekken vanuit leefwereldgerichte plaatsen willen we kennis aanwezig in de marge, meer op de voorgrond brengen.

Ongelijke posities en macht: verberg ze niet

Arts-based onderzoek wordt soms aangegrepen om moeilijk bereikbare gemeenschappen te bereiken. Het idee is dat op deze manier juist die stemmen kunnen worden gehoord, die anders geen deel uitmaken van wetenschapswetenschap en het publieke debat (Vervliet et al., 2017). Maar ook in de hierboven gepresenteerde projecten, bereikten we niet altijd dit doel. Zo bleef het *Recovery Pathways* project blind voor niet-westerse ervaringen van herstel. Het begrijpen waarom mensen niet kunnen of willen deelnemen, het stilstaan bij diegenen die we als onderzoekers helemaal niet bereiken, is dus evenzeer van belang. Welke stemmen horen we, als samenleving, nog steeds niet?

Een andere vorm van ongelijkheid kaartten de onderzoekers aan bij het publiceren van het *Recovery Pathways* fotoboek. Na onderling overleg, beslisten de onderzoekers en de deelnemers

om de bijdragen van de fotografen te anonimiseren uit privacyoverwegingen, maar dit maakt dat mensen en hun kennis deels onzichtbaar worden. De onderzoekers kozen er vervolgens bewust voor om hun eigen namen ook niet op de cover van het fotoboek te plaatsen, om op die manier geen eigenaarschap te claimen. Terzelfdertijd boden we de mogelijkheid aan om deelnemers als co-auteur op te nemen, maar net omwille van hardnekkige stigmatisering en discriminatie van bepaalde thema's, kozen zij hier niet voor. En was dit gedeelde eigenaarschap nu niet juist één van de doelstellingen van het werken met arts-based onderzoek?

Participatief werken vraagt een stevig engagement van deelnemers. Het is dat participatief en wederkerig proces, dat een cruciale rol speelt in het creëren van kennis. Maar het kan ook een tijdrovende of confronterende praktijk zijn, die in conflict staat met het leven in maatschappelijk kwetsbare leefsituaties. Een manier waarop we in het onderzoekscollectief hieraan tegemoet komen is onder andere het terugbetalen van vervoerskosten, het beschikbaar stellen van eten en drinken, het afstemmen van tijdstippen op de dagelijkse realiteit van deelnemers, het voorzien van kinderopvang. Bij het project *Recovery Pathways* gaf één van de potentiële deelnemers aan dat, aangezien zij nog actief drugs gebruikte en dit veel tijd van haar vergde, zij niet in de mogelijkheid was om aan de verwachtingen qua tijd en duurzame betrokkenheid van het project te voldoen.

Dus, hoe kunnen we dan omgaan met deze uitdagingen? Hier zijn er geen pasklare antwoorden of formats voor te geven. Het vraagt om een bewustwording van je eigen blinde vlekken en positie als onderzoeker (Van Wolvelaer et al., 2022). Het gaat om een erkennen van complexiteit en het aan de slag gaan met de vragen en onzekerheden die eruit voortvloeien (Barone & Eisner, 2011). Door transparant te zijn over eigen posities, referentiekaders, persoonlijke ervaringen en onzekerheden, is het mogelijk om participatiepraktijken op te bouwen waarin ongelijke posities worden erkend in plaats van verborgen (Cisneros, 2018; Van Wolvelaer et al., 2022). Zo gingen we als onderzoekers in de verschillende projecten bewust het gesprek aan over onze eigen leefwereld en ervaringen (zoals bijvoorbeeld met moederschap of drugsgebruik), die een impact hadden op hoe we naar het onderzoeksproject keken.

De ontmoeting van de 'arts' en het sociale

Een vaak terugkerende discussie binnen arts-based onderzoek gaat over de noodzaak om deelnemers al dan niet artistiek te ondersteunen of uit te dagen. In oorsprong gaat photovoice in zijn eenvoud om het geven van een camera. Er wordt niet gesproken over het bieden van een fotografie cursus, betrekken van fotografen of het ondersteunen van deelnemers in hun artistiek

proces. In deze discussie ligt een belangrijke vraag verscholen: Zorgt het serieus nemen van het 'artistieke aspect' voor meer in- en/of uitsluiting?

In *Recovery Pathways* hebben we expliciet ruimte gemaakt om een artistiek proces bij de deelnemers mogelijk te maken. De onderzoeker, Tijs, is tevens fotograaf van opleiding. Hij bood bij elke bijeenkomst ruimte om individueel foto's te selecteren en artistiek te bespreken. In de namiddag organiseerde het team een groepsgesprek, waar de foto's inhoudelijk werden besproken. Zo ondersteunde de fotograaf/onderzoeker elke deelnemer naar gelang motivatie en mogelijkheden in wat zij fotografeerde, hoe een beeld werd gelezen en hoe ze zich fotografisch kon uitdrukken.

Ook in het project *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld* werkten we met een fotograaf, die de deelnemers ondersteunde bij het maken en selecteren van foto's, maar hij maakte geen expliciet deel uit van het onderzoeksteam.

In de 'creatieve aard' van arts-based methoden kan echter ook een vorm van uitsluiting vervat zitten. In *Recovery Pathways* bracht de artistieke insteek veel stress en onzekerheid met zich mee voor één van de deelnemers. Vanaf de eerste sessie sprak ze het gevoel uit dat 'het niet zou lukken'. Ze ervoer druk om een 'goede' foto te maken en vond dat ze minder was dan de andere deelnemers. Ook andere deelnemers gaven aan dat ze soms stress ervoeren tijdens het fotograferen. Het team probeerde hieraan tegemoet te komen door het bieden van ondersteuning door iemand met een fotografieopleiding, maar ook dit bleek voor sommigen een drempel. De artistieke insteek van het project kon zo bestaande kwetsuren versterken en een negatieve invloed hebben op het herstelproces van mensen.

In gesprekken met collega's werd kritisch gevraagd of het inzetten op zo'n artistiek proces, de lat niet te hoog legt voor mensen. Tijs antwoordde: "Als fotografie een deel is, waarin we vragen aan mensen om zichzelf uit te drukken en zichzelf te tonen, hoe kan dat dan zonder samen die taal te leren? Als we dat engagement niet aangaan, blijft het beeld dan niet enkel een instrument tot dialoog? Het is toch net in het blootleggen, bespreekbaar maken en uitdiepen van die artistieke keuzes dat het auteurschap van mensen wordt versterkt?"

Het artistiek groeien in de photovoice projecten ging dus hand in hand met het verdiepen van een eigen perspectief, het creëren van een nieuwe identiteit. De deelnemers werden erkend als fotografen. Gedurende het proces veranderde er 'iets', het ging niet meer om beelden die gemaakt

worden door mensen in herstel, het ging om beelden die gemaakt worden *door een fotograaf* over herstel.

Eenzelfde discussie dient zich in relatie tot het publiek. Als het artistiek werk in de wereld wordt gebracht, vanuit welke 'lens' wordt het werk gekaderd en gelezen? Kijken we als publiek naar het werk van kunstenaars die een bepaald thema verbeelden of kijken we naar artistiek werk gemaakt door de gekken, de verslaafden of criminelen in onze samenleving? Verschelden et al. (2019) pleiten voor verbinding met een divers publiek en het creëren van manieren om verschillende perspectieven te horen, te leren en te bespreken. Zij laten zien hoe integratie in het reguliere kunstcircuit de-stigmatiserende effecten heeft, omdat de makers van kunst worden aangesproken als kunstenaars en niet als sociaal kwetsbare burgers die kunst maken. In het project *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld* kozen we ervoor om met de reizende tentoonstelling verschillende culturele centra aan te doen, algemene ziekenhuizen, het Vlaamse parlement, eerder dan settings gekoppeld aan 'de problematiek' van de deelnemers.

ARTS-BASED ONDERZOEK EN SOCIALE RECHTVAARDIGHEID

Het aan de slag gaan met arts-based onderzoek brengt beweging op verschillende aspecten van een onderzoekspraktijk. Het stelt vragen over de relaties die onderzoekers aangaan en wat dit betekent in het licht van sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardige kennisontwikkeling. Er worden vragen opgeworpen over de wederkerigheid in leerprocessen, hoever participatie gaat en in welke mate deze bijdraagt aan individuele en sociale verandering. Maar er is ook aandacht nodig voor de relatie met het publiek en hoe die relaties stigma's doorbreken of juist identiteiten van 'de ander' bevestigen.

Mertens (2021) verwoordt het als volgt: "Als onderzoekers zich inzetten voor meer rechtvaardigheid, dan is hun laatste vraag: Wat moet ik doen in het ontwerp van mijn onderzoek om transformatieve verandering en duurzame impact te ondersteunen?"

Arts-based onderzoek kan een bijzondere rol spelen in sociale verandering, wanneer het fundamenteel verbonden is met erkenning van ongelijke posities, én met een streven naar meer gelijkwaardige participatie en rechtvaardigheid in zowel het bepalen van agenda's, het ontwikkelen van kennis en hoe dat in de wereld wordt gebracht.

Plus, ook dit schrijven is net zoals de mens imperfect en vol van blinde vlekken. Schrijf ons gerust aan.

DISCLOSURE OF INTEREST AND FUNDING

De auteurs verklaren dat het onderzoek is uitgevoerd zonder enig commercieel of financieel belang dat kan worden opgevat als een potentieel belangenconflict.

REFERENTIES

- Alexandra, D. (2008). Digital storytelling as transformative practice: Critical analysis and creative expression in the representation of migration in Ireland. *Journal of Media Practice*, 9(2), 101–112.
- Barone, T., & Eisner, E. W. (2011). *Arts based research*. Sage.
- Boydell, K. M., Gladstone, B. M., Volpe, T., Allemang, B., & Stasiulis, E. (2012). The production and dissemination of knowledge: A scoping review of arts-based health research. *Forum: Qualitative Social Research*, 13(2), 32.
- Brown, K. (2012). Re-moralising vulnerability. *People, Place & Policy*, 6(1), 41–53.
- Cabassa, L. J., Nicasio, A., & Whitley, R. (2013). Picturing recovery: A photovoice exploration of recovery dimensions among people with serious mental illness. *Psychiatric Services*, 64(9), 837–842.
- Cisneros, L. D. (2018). Theatre of the oppressed and social work: An opportunity for social awareness through theatre. In E. Huss, & E. Bos (Eds.), *Art in social work practice. Theory and practice: International perspectives* (pp. 80–95). London: Routledge.
- Collins, P. H. (1990). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. Routledge.
- Darvin, R., & Norton, B. (2014). Transnational identity and migrant language learners: The promise of digital storytelling. *Education Matters: The Journal of Teaching and Learning*, 2(1), 55–66.
- De Maeyer, J., & Reynaert, D. (2015). *Maatschappelijke kwetsbaarheid in beeld*. HOGENT: Gent.
- Foster, V. (2012). The pleasure principle: Employing arts-based methods in social work research. *The European Journal of Social Work*, 15, 532–545.
- Gibson, N. (2018). *Therapeutic photography: Enhancing self-esteem, self-efficacy and resilience*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Gueta, K., & Addad, M. (2015). A house of cards: The long-term recovery experience of former drug-dependent Israeli women. *Women's Studies International Forum*, 48, 18–28.
- Gunn, A., & Samuels, G. M. (2020). Promoting recovery identities among mothers with histories of addiction: Strategies of family engagement. *Family Process*, 59(1), 94–110.
- Harding, S. (1992). Rethinking standpoint epistemology: What is 'strong objectivity'? *The Centennial Review*, 36(3), 437–470.

- Johnson, L., & Kendrick, M. (2016). 'Impossible is nothing': Expressing difficult knowledge through digital storytelling. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 60(6), 667–675.
- Leavy, P. (2017). *Research design, quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based and community-based particularly research approved*. The Guilford Press.
- Lenette, C., Cox, L., & Brough, M. (2015). Digital storytelling as a social work tool: Learning from ethnographic research with women from refugee backgrounds. *The British Journal of Social Work*, 45(3), 988–1005.
- Liebenberg, L. (2018). Thinking critically about photovoice: Achieving empowerment and social change. *International Journal of Qualitative Methods*, 17, 1–9.
- Mertens, D. M. (2021). Transformative research methods to increase social impact for vulnerable groups and cultural minorities. *International Journal of Qualitative Methods*, 20.
- Mizock, L., Russinova, Z., & Shani, R. (2014). New roads paved on losses: Photovoice perspectives about recovery from mental illness. *Qualitative Health Research*, 24(11), 1481–1491.
- Neale, J., Tompkins, C. N. E., Marshall, A. D., Treloar, C., & Strang, J. (2018). Do women with complex alcohol and other drug use histories want women-only residential treatment? *Addiction*, 113(6), 989–997.
- Schamp, J., Simonis, S., Roets, G., Van Havere, T., Gremeaux, L., & Vanderplasschen, W. (2021). Women's views on barriers and facilitators for seeking alcohol and drug treatment in Belgium. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 38(2), 175–189.
- Schneider, B. (2012). Participatory action research, mental health service user research, and the hearing (our) voices projects. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(2), 152–165.
- Smith, D. E. (1990). *The conceptual practices of power: A feminist sociology of knowledge*. University of Toronto Press.
- Van Steenberghe, T., Vanderplasschen, W., Bellaert, L., & De Maeyer, J. (2021). Photovoicing interconnected sources of recovery capital of women with a history of substance (ab)use. *Drugs, Education, Prevention and Policy*, 28(5), 411–425.
- Van Wolvelaer, F., Van Steenberghe, T., De Maeyer, J., & Vindevogel, S. (2022). Arts-based methods to co-create knowledge and reconstruct power relations with marginalised women in and through research. In E. Huss, & E. Bos (Eds.), *Social Work Research Using Arts-Based Methods* (pp. 33–44). Policy Press.
- Verschelden, G., Dehaene, J., Van Steenberghe, T., & De Droogh, L. (2019). Film as social change: From giving voice to giving a stage. In E. Huss, & E. Bos (Eds.), *Art in Social Work Practice. Theory and Practice: International Perspectives* (pp. 219–230). London: Routledge.

ARTS-BASED ONDERZOEK EN SOCIALE RECHTVAARDIGHEID

- Vervliet, M., Reynaert, D., Verelst, A., Vindevogel, S., & De Maeyer, J. (2017). "If you can't follow, you're out." The perspectives of people with mental health problems on citizenship. *Applied Research in Quality of Life*, 14(4):1–18. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9537-4>
- Visse, M. A., Hansen, F., & Leget, C. J. W. (2019). The unsayable in arts-based research: On the praxis of life itself. *International Journal Qualitative Methods*, 18, 1–13.
- Wang, C., & Burris, M. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessments. *Health Education and Behaviour*, 24, 369–387.
- Wincup, E. L. (2016). Gender, recovery and contemporary UK Drug Policy. *Drugs and Alcohol Today*, 16(1), 39–48.